

УДК 378.093.2:[174:61]

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР

О. В. Біліченко

У статті проаналізовано підходи зарубіжних і вітчизняних науковців до визначення структури професійної етики. Особливу увагу зосереджено на вивченні компонентів, критеріїв, показників професійної етики майбутніх медичних сестер. У структурі професійної етики майбутніх медичних сестер виокремлено такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісний, рефлексивний.

Зазначено, що мотиваційно-ціннісний компонент професійної етики майбутніх медичних сестер передбачає наявність у фахівця медичного профілю стійкої професійної мотивації та професійно-етичної позиції. Зміст когнітивного компонента професійної етики пов'язується з особливостями професійного спілкування середнього медичного персоналу. Особистісний компонент професійної етики визначається наявністю в майбутніх медичних сестер якостей, що є сукупністю загальних і специфічних для цього типу професійної діяльності психологічних властивостей особистості. Рефлексивний компонент обумовлює формування критичного ставлення до способів здійснення діяльності, пошук інтуїтивного рішення, застосування ширшого кола засобів, логічне обґрунтування і реалізацію оптимального варіанту розв'язання проблеми.

Ключові слова: професійна етика, майбутні медичні сестри, компоненти, мотиваційно-ціннісний компонент, когнітивний компонент, особистісний компонент, рефлексивний компонент.

STRUCTURE OF THE PROFESSIONAL ETHICS OF FUTURE NURSE

O. V. Bilichenko

The article analyses the approaches of foreign and domestic scientists to define the structure of professional ethics. Special attention is paid to study components, criteria and indices of future nurses' professional ethics. It is stated that the structure of future nurses' professional ethics has motivational and evaluative, cognitive, personal and reflexive components.

It is designated that motivational and evaluative component of future nurses' professional ethics requires the medical professional to have persistent professional motivation and professional ethical position.

It is remarked that the meaning of cognitive component of professional ethics is connected with the peculiarities of paramedical professional communication. Personal component of professional ethics is determined by both general (analytical and constructive type of thinking, emotional and willing stability, resistance to stress, adaptation to stressful conditions and occupational factors, empathy and reflection, psycho physiological activity) and peculiar for the certain kind of professional occupation personal psychological features. Reflexive component determines the formation of critical attitude to the ways of operation, searching for intuitive solution, applying the wide circle of means, logical proving and realization of the optimum variant of solving the problem.

The motives and values of nursing profession are considered as the main points of motivational and evaluative component of professional ethics.

The knowledge determining the mature of professional ethics cognitive component is defined. Personal professional features of great importance being the part of personal component of professional ethics are characterized. Types of reflexive skills as a compound of reflexive component of professional ethics are analyzed.

Keywords: professional ethics, future nurses, components, motivational and evaluative component, cognitive component, personal component, reflexive component.

Професійна етика, що обумовлена виконанням професійних обов'язків, є одним з основних параметрів особистості, який визначає здатність до співпраці за умов необхідності спільних зусиль; здатність до встановлення горизонтальних і вертикальних контактів; здатність до розуміння, сприйняття інших, прояву щирих почуттів, толерантності, уміння та бажання пробачати; здатність вирішувати конфлікти, що розгортаються при виконанні професійних обов'язків; здатність до побудови оптимальних відносин під час організації роботи. Відомо, що загальноетичні правила взаємодії є визначальними для всіх рівнів спілкування, але кожен фах спрямовує етичні постулати у своє, особливо сформоване річище. Своєрідність прикладного етичного знання полягає в тому, що ідеальні регулятори тієї чи іншої професійної діяльності практично завжди містять певний відступ від загальноприйнятих моральних уявлень. Ці відступи мають форму підвищеного значення певного морального принципу або форму зниження порогу

вимогливості. Професійна етика, як правило, виправдовує деякі послаблення щодо моральних вимог, залишаючи місце для компромісу, здорового ризику, новизни, а значить, для подальшого розвитку галузі. У цьому контексті варто говорити про міру і прояви медико-етичної акцентуації або медико-етичної толерантності, які визначаються особливостями професійної діяльності.

Такі особливості професійної етики фахівця медичного профілю середньої ланки обумовлені необхідністю набуття системи знань, що відображають змістову сутність інтелектуальних, світоглядних і моральних цінностей майбутніх медичних сестер; розвитку вмінь прогнозувати й конструювати процес професійної діяльності з урахуванням специфіки взаємодії з колегами й пацієнтами.

Аналіз педагогічної літератури, останніх досліджень і публікацій [3; 4; 6; 8; 10] дає підстави стверджувати про відсутність єдиного підходу науковців до визначення структури професійної етики майбутніх медичних працівників. Є істотні розбіжності щодо сутності, змісту, кількості компонентів, що виокремлюють дослідники.

Мета статті: проаналізувати різні підходи до визначення структури професійної етики, виокремити компоненти професійної етики майбутніх медичних сестер і дати їх характеристику.

Аналізуючи деонтологічну компетентність студентів медичного коледжу, І. Слюсарєва зазначає, що основними її компонентами виступають: мотиваційно-особистісний, креативно-смысловий, когнітивно-деонтологічний і рефлексивний. Мотиваційно-особистісний компонент деонтологічної компетентності дослідник розкриває через формування у фахівця мотивів, обумовлених цілями та завданнями професійної діяльності. Мотиви визначають способи досягнення цілей, окреслюють умови діяльності, визначають характер ставлення майбутнього фахівця до роботи, що виконується. Креативно-смысловий компонент забезпечує стійку професійну спрямованість загальноетичних засад, що визначається співвідношенням мотивів, дій і мети. Когнітивно-деонтологічний компонент представлений етичною поведінкою людини щодо об'єкта впливу, вміннями виявляти й розуміти причини тих чи інших способів поведінки, прогнозувати, вирішувати, коригувати відносини, що складаються у професійній практиці медичних працівників. Рефлексивний компонент характеризується самоактуалізацією, яка базується на стійкій мотивації, саморозвитку та самовдосконаленні [10].

М. Кропачова, визначаючи структуру етико-деонтологічної культури студентів медичного ЗВО, пропонує виокремлювати в її складі три компоненти: когнітивний, що складається зі знання етичних принципів і деонтологічних норм, рефлексивних, розумових здібностей; емоційно-ціннісний, що визначає значущість для особистості моральних норм і цінностей, здатність до емпатії і взаєморозуміння, гуманістичну спрямованість, орієнтацію на самовдосконалення; діяльнісний, орієнтований на реалізацію етичних цінностей, етичних принципів, деонтологічних норм і правил у житті і професійній діяльності.

А. Агаркова, узагальнюючи підходи до визначення структурних компонентів характеристики фахівця з погляду його моральності, виокремлює компоненти професійно-етичної культури майбутнього лікаря. Інтелектуально-когнітивний компонент, визначений науковцем, окреслює інтелектуальну діяльність особистості щодо оволодіння знаннями та зумовлює спосіб і якість когнітивної активності. Аксиологічний компонент дозволяє визначити цілі, мотиви діяльності, вихідну систему цінностей, обумовлену сукупністю загальнолюдських етичних цінностей. Психолого-рефлексивний компонент регулює співвідношення мотивів і мети діяльності, створення та переосмислення схем діяльності. Комунікативно-діяльнісний компонент передбачає оцінювання, формування, використання, удосконалення, створення нових методів, засобів; забезпечує успішність комунікації під час навчання, професійної діяльності; розкриває професійно-етичну культуру як спосіб реалізації індивідуально-сутнісних особливостей людини.

У монографії Ю. Колісник-Гуменюк структурно-компонентний склад професійно-етичної культури визначено за такими критеріями, як якості особистості медичного працівника та його поведінки, узгодженої з вимогами професійно-етичних правил: мотиваційний, аксиологічний, когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний, креативний компоненти [4].

О. Пономаренко вважає за необхідне у структурі професійно-етичної культурисоціального педагога виокремити чотири компоненти, що забезпечують її повноцінну реалізацію: аксиологічний, який дозволяє розкривати професійно-етичну культуру як сукупність педагогічних цінностей; технологічний, що виступає як спосіб соціально-педагогічної діяльності; творчий, який є свідченням прояву педагогічної творчості, особистісний, що визначає професійно-етичну культуру як специфічний спосіб реалізації сутнісних сил людини.

А. Болдова дотримується думки, що за умов формування професійної етики майбутніх працівників податкової служби мають бути враховані такі компоненти: когнітивний (оволодіння комплексом знань щодо професійної етики), ціннісно-емоційний (емоційно-психологічна сфера професійної етики особистості), діяльнісний (прояв професійно-етичних якостей).

О. Наливайко, виконавши комплексний аналіз наукових джерел, виокремила структурні компоненти професійної культури сімейних лікарів і відповідні їм критерії: аксіологічний, когнітивний, особистісний. Аксіологічний компонент зумовлює наявність інтересу до професійної діяльності, що характеризується потребою студента в знаннях та оволодінні ефективними способами організації професійної діяльності. Критерієм сформованості цього компоненту є ціннісно-мотиваційний із такими показниками: професійна мотивація, професійні цінності, здатність до самовдосконалення. Когнітивний компонент визначається теоретичними знаннями, вміннями та навичками, а також способами отримання необхідної інформації й ефективністю її використання; наявністю комунікативних умінь і професійно-важливих якостей як необхідних складових пізнання й розвитку професійної культури, самовиховання, самовдосконалення. Сформованість цього компоненту оцінюють за операційно-діяльнісним критерієм і такими показниками: знання, уміння, навички; комунікативні вміння; інтелектуально-культурний розвиток. Особистісний компонент характеризується ставленням студента до себе, до навколишніх і власної практичної діяльності. Морально-етичний критерій, за яким оцінюють цей компонент, відображає сформованість основних етичних норм і правил поведінки майбутніх сімейних лікарів. Його сформованість визначають за показниками: лікарська етика, здатність до емпатії, гуманне ставлення до людини [6].

О. Лапузіна найбільш повно й комплексно бачить відображення основних аспектів професійної етики інженера за умов виокремлення чотирьох основних компонентів: ціннісного, світоглядного, спеціального, комунікаційного. Ціннісний компонент визначається спрямуванням професійної діяльності на загальний добробут; збагаченням ціннісної свідомості майбутнього інженера через гуманну реалізацію технологічного процесу. Світоглядний компонент характеризується сформованістю професійних морально-етичних якостей студентів, їхнім ставленням до майбутньої діяльності, прагненням до самовдосконалення, наявністю знань з професійної етики інженера. Спеціальний компонент відображає процесуально-інструментальний аспект професійної етики: наявність навчальних умінь і навичок та їхніх зовнішніх проявів. Комунікаційний компонент характеризується сформованістю навичок етичного ділового спілкування, що проявляються і розвиваються в процесі виробничої практики, інженерної діяльності. Ураховуючи визначені структурні компоненти професійної етики інженера, науковець установлює відповідні критерії та показники її сформованості. Показниками ціннісного критерію визначено такі: сформованість соціальної відповідальності, інтелектуальної чесності, порядності, національної гідності інженера. Показниками світоглядного критерію професійної етики інженерів можна вважати загальну спрямованість на дотримання норм професійної етики технічного фахівця; сформованість етичних принципів, які регулюють ставлення інженера до професійної діяльності. Спеціальний критерій професійної етики інженера представлений такими показниками: наявність знань, сформованість умінь та навичок професійної етики інженера. Комунікаційний критерій професійної етики інженера виявляється в таких показниках: сформованість умінь та навичок студентів з етики перемовин, рекламування та презентації технічної продукції, розв'язання конфліктів; уміння аналізувати та виробляти етичні ділові рішення; уміння креативно, логічно, чітко формулювати свої думки.

У праці І. Сірак у структурі готовності майбутніх медичних сестер до професійної самореалізації виокремлено чотири взаємопов'язаних компоненти: мотиваційний, пізнавальний, операційний, рефлексивний. У відповідності до виокремлених компонентів дослідником визначено критерії й показники готовності майбутніх медичних сестер до професійної самореалізації: мотиви, цілі, інтереси, ціннісні орієнтації, ставлення до професії медичної сестри й до професійної самореалізації; наявність потреби у професійній самореалізації, установка на самоздійснення; спрямованість на досконале оволодіння фаховими знаннями й на професійну самореалізацію; усвідомлення значущості своєї діяльності та необхідності професійної самореалізації (мотиваційно- ціннісний критерій); рівень засвоєння фахових знань; самостійність мислення; емпатійність; сформованість особистісних якостей (відповідальність, вимогливість, сумлінність, рішучість, наполегливість, самовладання та ін.), позитивна професійна «Я-концепція» (когнітивно-особистісний критерій); сформованість практичних професійних умінь та навичок; творча активність, максимально повна актуалізація і реалізація фахових умінь у процесі практики, уміння творчо вирішувати професійні завдання; здатність до взаємодії (уміння та навички професійного спілкування) з пацієнтом, лікарем, іншими медичними сестрами, родичами пацієнта; самостійність у квазіпрофесійній діяльності (творчо-діяльнісний критерій); здатність до самопроєктування власних професійних якостей, самоорганізації, самоуправління своєю діяльністю; здатність до рефлексії; здатність до саморегуляції; уміння оцінити й коригувати результати власної професійної підготовки (рефлексивно-регулятивний критерій) [8].

На основі аналізу наукових джерел [3;4;6; 8; 10] ми визначили структурні компоненти професійної етики майбутніх медичних сестер – мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісний та рефлексивний, що мають найбільш важливе значення в контексті їхньої діяльності.

Мотиваційно-ціннісний компонент професійної етики майбутніх медичних сестер передбачає наявність у фахівця медичного профілю стійкої професійної мотивації та професійно-етичної позиції.

У сучасній психології проблема мотивів розглядається в тісному зв'язку з дослідженням діяльності людини і її свідомості. Вивченню цієї проблеми присвячені праці багатьох учених (Ж. Аткинсон, А. Бандура, Л. Виготський, М. Дауголл, М. Дригус, С. Занюк, Е. Ільїна, Г. Костюк, Т. Кудріна, С. Максименко, В. Мерлін, В. Моргун, Ж. Нюттен, В. Рибалко, В. Семиченко, О. Скрипченко, П. Фресс, К. Халл, Х. Хекхаузен).

Мотиви є суттєвою складовою спрямованості особистості, але не зводяться до неї. Мотив – це спонукання до конкретної дії в конкретних обставинах. Кожне таке окреме спонукання не може визначити загальну спрямованість діяльності в різних умовах і за рівних обставин, а як наслідок, не може визначити і спрямованість особистості.

Більш детально в своїх працях поняття «мотив» розглядає В. Семиченко, яка логічно визначає групи професійних, пізнавальних, широкосоціальних, вузькосоціальних, процесуально-змістових, матеріальних, утилітарних мотивів[7].

Усвідомлюючи складність і багатогранність професійної діяльності медичної сестри, ми погоджуємось з твердженням О. Скрипченко, що складні види діяльності відповідають кільком мотивам, які утворюють систему мотивації[9].

Розгляд змісту *когнітивного компонента* професійної етики майбутніх медичних сестер пов'язаний, перш за все, з особливостями професійного спілкування середнього медичного персоналу. Процес лікування (догляду) полягає не тільки в тому, щоб надати комплекс медичних послуг, а також у безпосередньому спілкуванні з пацієнтом. Тому медичний працівник повинен оволодіти механізмами побудови ефективного спілкування з пацієнтом.

Зважаючи на те, що спілкування – один з найважливіших аспектів професійної етики медсестри, для її практичної реалізації необхідні такі знання:

знання про стратегію і тактику побудови етично-компетентної бесіди з пацієнтом; знання про вплив психічного стану на характер спілкування; знання про способи подолання психологічних бар'єрів; знання і розуміння індивідуально-психологічних особливостей пацієнтів; знання про прийоми переконання і навіювання; знання про невербальні і вербальні засоби впливу на пацієнта; знання про способи емпатійного слухання.

Однією з пріоритетних умов формування у майбутніх медичних працівників професійної етики є наявність у них професійно важливих якостей, що є сукупністю загальних (аналітико-конструктивний склад мислення; емоційно-вольова стабільність; стресостійкість та адаптованість до напружених умов і факторів діяльності; емпатія та рефлексія; психофізіологічна активність) і специфічних для даного виду професійної діяльності психологічних властивостей особистості.

Загалом, у складі професійно важливих якостей особистості медичного працівника особливе місце займають етичні якості, уведені нами до *особистісного компонента* професійної етики майбутніх медичних сестер.

Складний і багатфакторний процес розвитку етичних якостей у студентів медичного коледжу передбачає вирішення низки важливих завдань морально-етичного становлення особистості. Функція виховання етичних якостей полягає у внесенні до розуміння студентів знань про моральні норми і принципи, усвідомленої необхідності формування і розвитку професійно-моральної орієнтації з метою ефективної організації професійної діяльності. Подальше завдання полягає в тому, щоб перетворити знання в особисті переконання, сформувані навички професійно-етичної поведінки.

Процес формування особистості, на думку М. Бабака, М. Філоненко [1, с. 49 – 50; 11], це, в певному сенсі, процес перебудови значущості мотивів: одні спонукання підвищуються в значущості, інші знижуються, стаючи з ідеалу повсякденною дійсністю або виходячи з особистісної сфери людини.

Морально-етичний розвиток людини – це процес зміни значущості відповідних цінностей. Якщо деякі спонукання залишаться на рівні абсолютно високої значущості, вони не можуть бути подолані ніякими вольовими зусиллями. Завдання формування професійної етики майбутніх медичних сестер полягає саме в тому, щоб вищі моральні цінності стали надзначущими. Тоді ніякий негативний зовнішній вплив не зможе подолати їх.

Розвиток етичних якостей у студентів – складний і тривалий процес, що вимагає творчого підходу всього колективу медичного коледжу; готовності, бажання й уміння всіх і кожного боротися за викорінення негативних проявів у житті нашого суспільства, системності й безперервності виховних впливів на особистість студента з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності і спектру сформованих якостей особистості.

Студент-медик, щоб відповідати сучасним вимогам життя і професійної етики стосунків, повинен постійно вдосконалюватися, піднімаючись на новий рівень розвитку інтелектуальної, моральної,

емоційної, комунікативної складових професіоналізму. До такого самовдосконалення має прагнути фахівець, особистісні зміни якого обумовлені сформованістю *рефлексивного компонента* професійної етики.

Рефлексія спрямована на пошук причин невдач і ускладнень, під час яких усвідомлюється, що використовувані засоби не відповідають завданню, формується критичне ставлення до способів здійснення діяльності, результатом чого стає формулювання гіпотез, пошук інтуїтивного рішення, застосування ширшого кола засобів, логічне обґрунтування і реалізація оптимального варіанту розв'язання проблеми [12].

Аналіз тематичної літератури [2; 3, с.36–42; 11] дозволив виокремити основні рефлексивні вміння: здатність аналізувати, синтезувати, самопізнавати, самовдосконалюватися.

Рефлексивні вміння суб'єкта щодо власної діяльності розглядаються у трьох основних формах залежно від функцій, які вони виконують, – ситуативні, ретроспективні й перспективні. Уміння ситуативної рефлексії виступає у вигляді мотивувань і самооцінок та забезпечує безпосередню включеність суб'єкта в ситуацію, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається у даний момент, тобто здійснюється рефлексія «тут і тепер». Уміння ретроспективної рефлексії слугує для аналізу та оцінки вже виконаної діяльності, подій, що мали місце в минулому. Ця форма може слугувати для виявлення можливих помилок, пошуку причин власних невдач і успіхів.

Уміння перспективної рефлексії поєднує роздуми про майбутню професійну діяльність, уявлення про її хід, планування, вибір найбільш ефективних способів, що конструюються з розрахунком на майбутнє [12].

Розглянувши сутність, зміст професійної етики майбутніх медичних сестер і виявивши її структуру, ми вважаємо, що, першочергово, робота з її формування має проводитись в освітньо-розвивальному просторі навчального закладу медичного профілю в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, де основна роль відводиться професорсько-викладацькому складу. Очевидно, що успіх такої роботи безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки викладацького складу, ступеня його готовності до формування професійної етики під час проведення навчальних занять. По-друге, студент, готуючись, виступає не лише як об'єкт у роботі викладача, але є одночасно й активним суб'єктом, що повинен усвідомлювати себе майбутнім фахівцем, розуміти важливість професійних знань та вмінь, мати здорові професійні амбіції, а це означає – бути мотивованим і прагнути до самоактуалізації.

Література

1. Бабак М. І. Формування особистості медика третього тисячоліття / М. І. Бабак // Медична освіта. – 2002. – № 1. – С. 49 – 50.
2. Галузьяк В. М. Розвиток професійної спрямованості студентів вищих медичних навчальних закладів: монографія / В. М. Галузьяк, С.І. Тихолаз. – Вінниця : Нілан, 2016. – 228 с.
3. Дегтяр Г.О. Чинники формування рефлексивної культури студентів. Професійна підготовка та інноваційні процеси у навчально-виховних закладах / Г.О. Дегтяр // Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка: Зб. наук. пр. – Харків : Стиль-Іздат, 2004. – с.36–42.
4. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах : монографія / Ю. І. Колісник-Гуменюк. – Львів : „Край”, 2013. – 296 с.
5. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти : підручник / С. Д. Максименко, М. М. Філоненко. – Київ : Центр учб. л-ри, 2014. – 288 с.
6. Наливайко О. Б. Формування професійної культури майбутніх сімейних лікарів у процесі контекстної підготовки : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня кандидата педагогічних наук, зі спец. : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / О.Б. Наливайко. – Вінниця, 2016. – 20с.
7. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологи /В. А. Семиченко. – Киев : Миллениум, 2004.– 521с.
8. Сірак І.П. Формування готовності майбутніх медичних сестер до професійної самореалізації. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, спец. : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти./ І. П. Сірак. – Вінниця. 2018.
9. Скрипченко О. В. Загальна психологія: підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – Київ : Либідь, 2005. – 464 с.
10. Слюсарєва И.П. Формирование деонтологической компетентности в профессиональной подготовке студентов медицинского колледжа: дис... канд. пед. наук, 13.00.08 – теория и методика проф. образования/ И.П. Слюсарєва. – Саратов, 2009.- 272с.
11. Філоненко М. М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря : монографія / М. М. Філоненко. – Київ : Центр учб. л-ри, 2015. – 332 с.
12. Холковська І.Л. Технологія діяльності соціального педагога : Курс лекцій / І.Л. Холковська. – Вінниця: Нілан, 2013. – 196 с.